

10. **Смирнов С. А.** Образование в неклассической культурной ситуации: в поисках новых моделей / С. А. Смирнов / Концепция философии образования и современная антропология. - Новосибирск, 2001. - С. 15-34.
11. **Усова Л. В.** Государство и образование: политические аспекты взаимодействия / Л. В. Усова: автореф. дис... канд. полит. наук. - М., 2005. - 28 с.

УДК 321.7 : 37

А. О. Рубан

Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди

СУТНІСТЬ ДЕМОКРАТИЧНОЇ ПОЛІТИЧНОЇ ОСВІТИ: СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКИЙ АСПЕКТ

Проаналізовано соціально-філософські аспекти сутності понять «громадянська освіта», «політична освіта» та їх роль у процесі формування політично активної особистості. Зазначено, що громадянська освіта є комплексним напрямком навчально-виховної роботи, яка поєднує у собі елементи політичної, правової і етичної освіти.

Ключові слова: громадянська освіта, політична освіта, політична культура, людина, особистість, громадянин, політика, суспільство, демократія.

Проанализированы социально-философские аспекты сущности понятий «гражданское образование», «политическое образование» и их роль в процессе формирования политической личности. Указано, что гражданское образование является комплексным направлением воспитательной работы, которая сочетает в себе элементы политического, правового и этического образования.

Ключевые слова: гражданское образование, политическое образование, политическая культура, человек, личность, гражданин, политика, общество, демократия.

The social and philosophical aspects of the essence of concept «civil education», «political education» and theirs role in process of formation of political active person are analyzed. It was noted that civil education was a complex direction of educational work, which combines elements of political, legal and ethical education.

Key words: civil education, political education, political culture, man, person, citizen, politics, society, democracy.

Актуальність і постановка проблеми. Розвиток демократичної держави та становлення громадянського суспільства неможливі без самостійного мислення, демократичної правової свідомості. Розбудова сучасної системи громадянської освіти набуває надзвичайної актуальності, зумовленої існуючими реаліями політичного життя України. У суспільстві відбулися значні зміни, свідомість нової генерації українців, уже не обтяжена старими догмами, здатна сприймати і засвоїти нові зразки і норми політичної поведінки. Політична освіта дає можливість особистості всебічно аналізувати політичне життя і політичні процеси, усвідомити об'єктивні закономірності функціонування різних політичних систем, механізми формування і реалізації політичної влади, партій, рухів, зрозуміти зміст і сутність реформування політичної системи України, оволодіти методами політичної діяльності. Політична освіченість необхідна для сприйняття демократичних ідеалів та норм, дозволяє критично оцінити і свій рівень політичної свідомості та політичної моралі. Громадянському суспільству потрібна єдність не лише конституційна й політична, але й ідейна та духовна. Через це обґрунтування сутності демократичної політичної освіти є вкрай актуальним. У сучасних умовах технології політичного виховання мають інноваційний характер і потребують суттєвого наукового обґрунтування.

Ідеї громадянського виховання розвивали Аристотель, Ж. Ж. Руссо, Т. Кампанелла, К. Гельвецій, П. Гольбах, М. Костомаров, К. Ушинський. У радянські часи цій проблемі надавали значну увагу, зокрема, А. Луначарський, М. Горький, А. Макаренко, В. Сухомлинський та ін.

У сучасній українській філософській і політологічній літературі цієї теми активно торкаються В. Андрущенко, О. Бабкіна, В. Бебик, І. Варзар, М. Головатий, В. Горбатенко, М. Іванов, В. Огнев'юк, М. Остапенко, В. Ребало, С. Рябов, Г. Філіпчук, Л. Шкляр, П. Шляхтун та інші.

Мета статті – проаналізувати соціально-філософські аспекти сутності понять «громадянська освіта», «політична освіта» та їх роль у процесі формування політично активної особистості.

Поставлена мета передбачає виконання таких завдань: обґрунтувати, що політичне виховання потрібне для усвідомлення людиною власної ролі і значення в життєдіяльності суспільства, а також дій відповідно до власних переконань і цінностей.

Виклад основного матеріалу. Як зауважує В. Огнев'юк, під поняттям «громадянська освіта» західні дослідники розуміють набуття відповідних знань, навичок і вмінь, необхідних громадянину сучасного демократичного суспільства. Але при цьому в країнах Заходу поширені різні концепції громадянської освіти. За одними - громадянська освіта є засобом розвитку почуття патріотизму і національної ідентичності, за іншими - засобом формування системи цінностей і мотивації особи до належного виконання своєї частки завдань і несення певної відповідальності. Ряд науковців визначає сутність громадянської освіти як набуття вмінь розв'язувати конфлікти та запобігати їх виникненню через створення у школі педагогічного клімату довіри і співпраці між учнями і вчителями, активізацію громадського життя [4, с. 106].

На думку М. Іванова найбільш обґрунтованим виглядає підхід згідно з яким під «громадянською освітою» розуміється система навчально-виховних заходів метою яких є формування свідомого громадянина, здатного спираючись на закон захищати свої права та надавати підтримку силам, які реально можуть представляти його інтереси. Ним відзначається, що поняття «політична освіта» часто вживається поруч з поняттям «політологічна освіта». Як підкреслює дослідник, дана проблема вирішується шляхом тлумачення поняття «політична освіта» як певної системи знань про політичне життя засобами всіх соціальних інституцій, які поширюють знання про нього. Під «політологічною освітою», скоріше всього, слід розуміти систему фахової освіти спеціалістів в галузі політичного процесу. Поняття «демократична політична освіта», хоча і збігається за критеріями з базовим поняттям, тобто «політична освіта», але є як би його «конкретним проявом», оскільки саме такий характер освіти є природним для неї та дозволяє їй бути не чим іншим як засобом опанування багатостороннього людського досвіду, в тому числі і в політичній сфері [4, с. 45]. На думку І. Циркіна, громадянська освіта в демократичному суспільстві покликана навчати індивіда зберігати власну автономію у стосунках з іншими людьми і державою, ефективно захищати власні інтереси. Така освіта має бути осмислена як своєрідне звільнення людини, її визволення, але не від зовнішніх пут, а від власної нерішучості, нездатності відчувати свою соціальну значущість, гідність, свободу й рівність у стосунках з іншими. Політичну освіту суспільства, що трансформується відрізняє те, що поряд з консервативною складовою (і це ріднить її з політичною соціалізацією, політичним вихованням) вона містить у собі елемент пізнання нового, інноваційного прориву. Це дозволяє порушити баланс устояних знань і уявлень про цей світ чи його складові і, як наслідок, підштовхнути суспільні сили до змін. Домінантою політичної освіти в демократичному суспільстві є участь у самоврядуванні, адже найповніше ідеали демократії втілюються в життя, коли кожен член громади долучається до суспільних справ. Отже, зазначає науковець, політична освіта є важливим засобом подолання громадянської байдужості й апатії. Громадянська освіта базується на тих загально педагогічних і дидактичних принципах, що й освіта в цілому [8, с. 130].

Згідно міркувань українського дослідника В. Андрущенко в освітніх системах східноєвропейських країн, зокрема й країн СНД, відбувається перехід від ідеологічно-державних стереотипів до цінностей демократичного суспільства. Означена тенденція «реалізується у двох головних вимірах: як система навчання демократії і як перебудова навчально-виховного процесу на демократичних засадах [1, с. 16]».

Громадянська освіта є важливим компонентом демократичних перетворень тому, що формує однаково поважне ставлення громадянина й до державних структур та організацій, і до індивідів. Громадяни в будь-якому суспільстві повинні вміти оцінювати конкуруючі пропозиції політики. Як осередок громадянської освіти навчальний заклад має сприяти розвитку демократичної політичної культури, формуванню громадянської компетентності, політико-правових знань, політичних компетенцій, гідності та відповідальності молодих людей, усвідомленню й визначенню ними демократичних принципів життя та пріоритету прав людини.

На думку Г. Філіпчука, поєднання зусиль правової демократичної держави та інститутів громадянського суспільства є запорукою гармонізації інтересів суспільства із прагненнями кожного окремого громадянина, - в цьому наріжний камінь громадянської освіти в Україні [6, с. 117].

Громадянська освіта повинна бути основою для саморозвитку людини. Особиста духовна діяльність – це активні зусилля особистості для того, щоб моральні багатства суспільства – наші політичні, моральні, естетичні ідеї, погляди, переконання, ідеали – стали багатствами особистості, внутрішніми цінностями людини, нормами й правилами її поведінки... духовна діяльність – це творча праця, кипуча громадянська діяльність людини [5, с. 259].

Громадянська освіта зумовлює сьогодні більш тісну інтеграцію системи освіти, релігії,

політики, оскільки це посилює духовний моральний вплив на суспільство. Щоразу, коли проблема будівництва держави і становлення громадянського суспільства стає надзвичайно гострою, важливим чинником є політична робота. Але для розуміння ідей, тим паче їх реалізації, необхідно значно більше активної діяльності, зокрема економічної, духовної, соціальної, етнополітичної, культурної [6, с. 404].

Політична грамотність потрібна не лише професійним політикам, державним керівникам, але й загальній масі людей. Вона є джерелом гуманізації, окультурення людей, громадянськості, забезпечує повагу до держави, особистості. Якби не видавалися нині складні шляхи до формування громадянського суспільства, політику ніяким чином не можна відокремлювати від соціальної природи людини, соціальної етики. Її не варто ототожнювати лише з боротьбою за владу, інтереси, привілеї, права, адже вона є однією з найважливіших сфер, де формуються суспільні ідеали.

Потреба в політичній культурі визначається не лише практичними й соціальними чинниками, але й етичними, морально-психологічними, ідейними. Вона є головною суттю національної, державної, особистої самоідентифікації. Політичний і духовний суверенітет (національна ідея, церква, мова, традиція) оберігають суверенітет держави, суспільства. Але політична культура зможе виконувати свою роль як засіб виживання і розвитку суспільства лише тоді, коли визначатиметься етнозахисною роллю. У контексті українського світобачення політична культура громадян не може ігнорувати українську ідею. Стосовно наукових досліджень і політичних публікацій останнього десятиліття слід констатувати найрізноманітніші точки зору щодо проблем «національної ідеології», «національної ідеї», українознавчої складової політичного виховання. Політичний вибір, осмислення поглядів, дій має відбуватися на основі культури, яка, у свою чергу, не може існувати без етичної і етнокультурної бази. Незаперечним є те, що політологічна спрямованість громадянської освіти, з одного боку, слугуватиме активній позиції індивідумів у суспільному житті країни.

Демократія і суспільство без активності і громадянської позиції слабнуть. Дефіцит самосвідомості, політичної самоосвіченості призводить до того, що людина неосмислено підкоряється зовнішнім чинникам і не відбувається суспільного прогресу, оскільки лише воля і свідомо дія стимулюють заряд суспільного потенціалу. Проте ця енергія мусить мати свою спрямованість. Розмитість цілей, інтересів суспільства матиме небажані результати, якщо все відбудуватиметься у правовому руслі, оскільки сучасним націям необхідна політична культура. Безумовно, що найбільш значимий вплив на формування політичної культури нації має освіта. І те, що філософія сучасної освіти, її модернізація спрямована на реалізацію ідей людиноцентризму, національної й особистої самоідентифікації, самоудосконалення, дає підстави вважати, що слід виокремлювати особливу значимість творчої індивідуальності, громадянськості, свободи особистості, національної свідомості особистості для розвитку демократії. Освіта покликана виробити стійкий імунітет громадянського суспільства до світоглядної безпорадності, підготувати світобачення поколінь, щоб уникнути як стихії агресивної політизації, так і суспільно-особистісної індиферентності.

Серед найважливіших рис, які мають бути притаманні політично освіченій людині можна назвати освідченість, мудрість, людяність, працьовитість, інтелігентність, мужність, кмітливість, наполегливість, гнучкість, комунікабельність, чесність тощо.

У наш час боротися за демократію означає, перш за все, сприяти оновленню політичної культури, здійснювати політичну систему громадян або громадянську освіту. Як наголошує Френсіс Фукуяма, боротьба за ліберальну демократію у найближчому майбутньому відбуватиметься не у площині природи інституцій (з цього приводу вже досягнуто певне спільне розуміння в усьому світі), а на рівнях громадянського суспільства та культури [7].

Політична некомпетентність та апатія громадян є серйозною перешкодою на шляху до подальших демократичних перетворень в країні. Саме громадянська освіта, надаючи людям знання та вміння, необхідні для життя в демократичному суспільстві, здатна активізувати процеси політичної соціалізації, зміцнити громадянське суспільство.

Втім позитивні зміни у політичній свідомості і поведінці громадян неможливі без поліпшення соціально-економічної ситуації в країні, розвитку механізмів самоорганізації та самоуправління населення, ефективного функціонування механізмів залучення громадян до державного управління, забезпечення відповідальності і звітності влади перед суспільством, утвердження принципу верховенства права.

Громадяни демократичних суспільств мають володіти необхідним мінімумом знань, умінь, позицій, підходів та прихильності до ідеалів і цінностей, що складають основу демократичної політичної культури. Ця культура, означає не тільки цінування значення прав людини, їх застосування й дотримання, знання того як улаштоване суспільство й інститути урядування

в ньому, готовність дотримуватися чинних суспільних правил, а й уміння не дозволяти владі обмежувати правомірні інтереси людей, брати участь у громадянському житті, розв'язувати конфлікти, вступати у спілкування й співпрацю. Зміст демократичної громадянської освіти складають також відповідні цінності – свобода, справедливість, рівність можливостей, здатність жити разом, повага до честі й людських прав, солідарність, міжкультурне взаєморозуміння, захист довкілля, відданість миру тощо.

Поряд з наданням знань і формуванням умінь суспільно-політичної дії ця освіта приводить до формування певного морально-духовного стану людей – відчуття власної свободи та разом з тим відповідальності, віри в суспільні цінності. Саме такий стан позначаємо поняттям «громадянськість».

Громадянськість - це інтегративна якість особистості, яка дає змогу людині відчувати себе юридично, соціально, морально, політично дієспроможною. Головними елементами громадянськості є моральна і правова культура, тобто почуття власної гідності, внутрішня свобода особистості, дисциплінованість, повага і довіра до громадян і органів влади, здатність виконувати свої обв'язки, гармонійно поєднувати патріотизм із почуттям поваги до інших народів. Моральна культура громадянина базується на національних і загальнолюдських моральних цінностях, а правова культура виступає суб'єктивною основою й передумовою існування правової держави, для якої є притаманним високий ступінь потреби у громадянських якостях особистості.

Люди не народжуються із задалегідь засвоєними політичною культурою та досвідом. Громадянське дозрівання, заохочення людини до політики проходить певні вікові стадії. Воно починається вже у віці 3-4 років, коли через сім'ю, ЗМІ, найближче оточення дитина набуває перших знань про політику. На етапі первісної соціалізації діти одержують різні уявлення про правильну або неправильну поведінку, вчинки. Вторинна соціалізація - політичне виховання і навчання певною мірою відбувається в школі, період перебування в якій становить вторинну політичну соціалізацію. За цей час дитина вивчає основні, загальноновизнані в суспільстві цінності і погляди, набуває початкового досвіду соціальної практики, особливо через участь в діяльності дитячих організацій Третій етап доцільно пов'язувати з періодом життя від 16-18 до 40 років. У 16-річному віці люди одержують паспорт, у 18-річному віці - юридичне право на участь у політичній діяльності. Водночас вони здобувають ґрунтовні знання в суспільній сфері завдяки навчанню і роботі. Четвертий етап - політична соціалізація триває і з досягненням людьми зрілого віку (40-60 років) на їхню політичну поведінку значною мірою впливають життєвий досвід, наявність дорослих дітей, сталість поглядів. Проте і в цей період люди вдосконалюються в політиці, краще й глибше оцінюють суспільно-політичні події, завдяки чому можуть вносити корективи у свої політичні погляди і поведінку.

Сучасна наука часто йменується як посткласична, вона все більше демонструє тенденцію до інтеграції знань. Вихідним пріоритетом при формуванні цілей сучасного навчання і виховання повинно бути формування вільної і відповідальної особистості, здатної конструктивно працювати у проблемних ситуаціях, поєднувати професійну компетентність із громадянською відповідальністю, володіти належним світоглядним кругозором і моральною свідомістю. Погоджуємося з думкою Г. Кільової, що саме дефіцит такої особистості є першопричиною всіх наших нинішніх труднощів і лих [3, с. 27].

Однією з характерних ознак стану суспільної думки в політичній сфері є авторитет політичних інститутів, партій, організацій і владних структур і довіра до них з боку населення країни. Особа у процесі свідомої діяльності отримує політичні знання і досвід, формує свою політичну свідомість і відповідні політичні відносини.

Як зазначає М. Головатий, політична культура характеризується власним способом реалізації соціально-політичної діяльності людей, у процесі якої змінюються відносини між ними і створюються певні цінності. Політична культура окремої людини формується у процесі навчання, оволодіння професією, продуктивної діяльності зі створення матеріальних і духовних благ, участі в суспільному, громадянському житті [2, с. 79].

Отже, громадянська освіта є комплексним напрямком навчально-виховної роботи, яка поєднує у собі елементи політичної, правової і етичної освіти. Сучасні реалії актуалізували проблему політичної сформованості суб'єкта та його готовності до сприймання змінених умов життєдіяльності і здатності бути активною перетворюючою силою.

Матеріали дослідження можуть бути використані у подальших дослідженнях з політології, зокрема з проблем формування та розвитку політично активної особистості.

1. **Андрущенко В.** Основні тенденції розвитку вищої освіти України на рубежі століть (Спроба прогностичного аналізу) / В. Андрущенко // Вища освіта України. – 2001. - №1. – С. 11-17.
2. **Головатий М. Ф.** Мистецтво політичної діяльності: [навч. посіб] // М. Ф. Головатий. – К.: МАУП, 2002. – 176 с.
3. **Кільова Г. О.** Пріоритетні цілі нової філософії освіти / Г. О. Кільова // Політологічний вісник. – К.: ТОВ «ХХІ СТОЛІТТЯ: ДІАЛОГ КУЛЬТУР», 2005. – Вип. 19. – С. 26-35.
4. **Огнев'юк В.** Освіта в системі цінностей сталого людського розвитку / В. Огнев'юк. – К.: Знання України, 2003. – 450 с.
5. **Сухомлинський В.** Щоб душа не була пустою [вибр. твори] / В. Сухомлинський. – У 5-т. – Т. 5. – К.: Радянська школа, 1977. – С. 255 – 269.
6. **Філіпчук Г. Г.** Громадянське суспільство: освіта, етнокультура, етнополітика / Г. Г. Філіпчук. – Чернівці: Зелена Буковина, 2002. – 488 с.
7. **Фукуяма Ф.** Главенство культури [Електронний ресурс] / Ф. Фукуяма. - Режим доступу: <http://koi.aha.ru/-pinskij7/fukujama.htm>.
8. **Циркін І. М.** Громадянська освіта як чинник формування політичної культури особистості / Циркін Ігор Маркович // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. – Вип. 7. – 2012. – С. 128-134.

УДК 32. 351:303

Н. Ф. Ржевська

Інститут міжнародних відносин Національного авіаційного університету (м. Київ)

КОМПЛЕКСНЕ МОДЕЛЮВАННЯ У ПРОГНОЗУВАННІ ТА РОЗРОБКА МІЖНАРОДНИХ СЦЕНАРІЇВ

Здійснено аналіз проблеми стосовно місця та значення комплексного моделювання у міжнародних відносинах та розробці можливих сценаріїв розгортання конкретних подій у сфері міжнародного співжиття, подано конкретні приклади та запропоновано практичні схеми.

Ключові слова: прогнозування, прогностичне моделювання, комплексна модель, міжнародний сценарій розвитку.

Рассмотрено вопрос относительно места и значения комплексного моделирования в международных отношениях и разработке возможных сценариев развития конкретных событий в сфере международного сосуществования, проанализировано конкретные примеры и предложено практические схемы.

Ключевые слова: прогнозирование, прогностическое моделирование, комплексная модель, международный сценарий развития.

This article highlights the place and main meaning of the integrated modeling in international relations, as well as, development of all the possible scenario of specific events in the international coexistence.

The creation of international development prognostic model that could take into account a lot of exterior, interior, intervening and multi-aspect factors, as well as, conditions of other research methods, is divided into a number of the main stages.

Among the most important range of international prognostic methodology enrichment processes should be mentioned such points as political science and economical and mathematical apparatus synthesis. However, concerning these things, there is a general problem which says about no final generally accepted number of social political factors that should be applied into the computers. At the same time, natural experience gives an opportunity to get quite important cybernetic calculations (especially during the world and regional conflict situation analysis).

So, international relations complex modeling is generally based on the system approach method that represents higher stage of prognostic reaching than system approach does. The last one motioned approach is known as a description of the pragmatic methods, approaches, ways and procedures of international relations ordering complex. Mostly based of the system analysis, system approach plays function of international prognostication which highlights integral but quite contradictory development